

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАГРОЗИ І НЕБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Ю. А. Харченко, студентка

Сумський державний університет

В роботі стверджується, що сучасні еколого-економічні загрози та небезпеки в Україні характеризуються багаторівневістю та надзвичайною складністю свого характеру. Доведено, що їх прояв в Україні може створювати напруженість та небезпечні ситуації як по відношенню до окремих особистостей, суб'єктів господарювання, так і на регіональному рівні, що, в свою чергу, є перешкодою на шляху сталого розвитку України і підвищує вірогідність розвитку еколого-економічних конфліктів.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку економіки набуває значення розширення ділових зв'язків між економічними агентами, інтенсифікація експортно-імпортних процесів, що обумовлює необхідність управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з позицій сталого розвитку. Це потребує розробки механізмів управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, що дасть змогу зменшити антропогенне навантаження виробництва експортних та споживання імпортних товарів, робіт і послуг на довкілля з метою забезпечення еколого-економічної безпеки регіону.

При дослідженні еколого-економічних загроз і небезпек в Україні були проаналізовані наукові результати, що викладені у працях таких авторів, як А. Бохан [1], Ю. Вашай [20], В. Голян [29], В. Грищенко [2-8], І. Грищенко [2, 4, 5, 9-14], О. Древаль [2, 4], С. Дорогунцов [15], В. Дубель [16], Л. Жарова [32], Т. Іванова [17, 18], О. Ладюк [20], Н. Малиш [21], В. Сабадаш [22, 23], А. Тендюк [26], А. Федорищева [15], М. Хвесик, [29], Є. Хлобистов [25, 30, 31, 32].

У сучасних умовах господарювання раціональне використання природних ресурсів і охорона довкілля є об'єктивною передумовою економічного зростання будь-якого регіону. Мінливість факторів зовнішнього та внутрішнього середовища регіону призводить до необхідності аналізу можливих зовнішніх та внутрішніх проявів взаємозв'язку його економічної та екологічної підсистем. Такі зовнішні та внутрішні прояви, що можуть впливати на безпеку регіону можна вважати загрозами і небезпеками.

На нашу думку, з точки зору взаємозв'язку між безпекою і станом довкілля, усі загрози і небезпеки можна умовно поділити на три основні групи: економічні, екологічні та еколого-економічні.

Особливістю екологічних загроз і небезпек є те, що їх прояв не характеризується цілеспрямованістю. Стихія не обирає де, коли і кому саме завдавати збитків. Екологічну загрозу також представляють відходи, обсяг яких щороку зростає. Спостерігається дуже малий відсоток їх переробки та знешкодження. Вважається, що значною загрозою для даної проблеми є низька ефективність вжитих у сьогодення природоохоронних заходів.

Автори роботи [20, с. 139–140] виділяють наступні загрози еколого-економічній безпеці України: 1) споживацьке ставлення до природи; 2) сировинна орієнтація економіки;

3) непродумане розміщення відходів виробництва, у т.ч. радіоактивних; 4) виснаження природних ресурсів; 5) значна енергоємність і ресурсомісткість виробництва; 6) екстенсивне використання всіх видів ресурсів; 7) неспроможність існуючого економічного механізму забезпечити належний рівень екологічної безпеки.

Основою виникнення економічних загроз і небезпек є господарська діяльність як окремої особистості, так і організованих груп людей. Відмітною рисою є економічна доцільність небезпечної господарської діяльності, що характеризується відхиленням від суспільних норм господарського або соціального життя. Характерною ознакою економічних загроз і небезпек є їх цілеспрямованість на конкретний об'єкт та отримання за його рахунок певних економічних переваг [10, с. 48; 28 с. 146].

Під еколого-економічною загрозою нами розуміється потенційна можливість нанесення фізичної, матеріальної або іншої шкоди суспільним або особистим інтересам з боку окремих факторів, що обумовлені характером господарської діяльності та станом довкілля.

Еколого-економічна небезпека – це безпосередня форма прояву еколого-економічної загрози, що має конкретну математичну інтерпретацію [10, с. 48; 28 с. 146].

Використовуючи наявні дані, до останнього часу було досить складно підтвердити існування саме еколого-економічних загроз, їх прояв і трансформацію у небезпеку регіональних еколого-економічних конфліктів. Проте, результатами дослідження, проведеного на базі Швейцарського федерального технологічного інституту та Швейцарського фонду миру [33; 35], доведено, що прояв еколого-економічної небезпеки є причиною появи еколого-економічних конфліктів з використанням насильства.

Групою дослідників з університету міста Торонто під керівництвом Томаса Гомера-Діксона [34] визначено, що типовими умовами переходу еколого-економічної загрози у еколого-економічну небезпеку є: 1) залежність від природних ресурсів; 2) нестача природних ресурсів, викликана виснаженням невідновних природних ресурсів, зниженням якості та зменшенням кількості відновлювальних природних ресурсів; 3) утискання еколого-економічних прав і свобод; 4) нерівністю доступу до ресурсів; 5) екологічною маргіналізацією, коли збільшення чисельності населення та нерівний доступ до ресурсів

призводять до ефекту сумачії з подальшою деградацією відновлювальних та невідновних природних ресурсів.

Більшість еколого-економічних загроз і небезпек в Україні проявляється при використанні її експортного потенціалу. Так І. В. Федулова [27, с. 68] зазначає, що «Україна має значний експортний потенціал. Експортний потенціал країни - це здатність суспільного виробництва даної країни виробляти необхідну кількість конкурентоспроможних товарів і послуг для зовнішнього ринку. У експортному потенціалі України в цілому виділяють дешеву робочу силу, відносно розвинену промисловість, значну сировинну базу, можливості агропромислового комплексу, наявність високих технологій і науку. Але кожен з цих елементів має суттєві недоліки з точки зору світових масштабів».

Г.В.Климик та Л.С.Войцешко в роботі [19] відмічають, що: «Україна належить до країн із високою експортною квотою у валовому внутрішньому продукті (ВВП). Маючи високий експортний потенціал, Україна використовує його недостатньо ефективно. З 1997р. спостерігається зменшення вартісних обсягів експорту, що свідчить про кризу виробництва, зорієнтованого переважно на експорт. За обсягами експорту на душу населення, Україна значно поступається не лише розвиненим країнам, але й більшості країн Центральної та Східної Європи. Це спонукає до більш ефективної реалізації експортного потенціалу з метою збільшення впливу України на світові економічні процеси».

В роботі [24] стверджується, що «регіон з позицій соціально-економічного аналізу рівня його розвитку, являє собою складний об'єкт, оцінювати стан якого по якомусь одному показнику неможливо. Викликано це тим, що об'єднання таких регіональних підсистем, як промисловість, транспорт, сільське господарство, послуги, освіта, охорона здоров'я, правозахист і т.д. в деяке ціле – регіон, – вельми умовно. Система, як об'єкт дослідження, являє собою деяку ієрархічно упорядковану сукупність елементів і систем, об'єднаних для досягнення якоїсь мети (або сукупності взаємопов'язаних цілей). У регіоні, якщо його розглядати з цих позицій як систему, такого єднання немає. Багато його підсистеми працюють з цілями, не узгодженими з цілями розвитку регіону або тільки побічно пов'язаними з ними. Наприклад, велике промислове підприємство, що працює в регіоні, але належить власникам з іншого регіону або країни, функціонує з метою максимізації доходу власника. Участь цього підприємства у вирішенні завдань регіонального розвитку дуже умовно - тільки для того, щоб не псувати відносини з регіональною владою, господарі підприємства виділяють час від часу кошти на разові заходи регіональної влади».

Таким чином, автори роботи [10, с. 48; 28 с. 146] можуть стверджувати, що регіонами, найбільш схильними до прояву еколого-економічних небезпек є: 1) регіони з підвищеною щільністю населення; 2) посушливі рівнини та гірські райони; 3) регіони, що знаходяться під

впливом погіршеного довкілля; 4) транскордонні річкові басейни; 5) регіони спільного використання природних ресурсів; 6) транзитні регіони; 7) регіони, багаті на корисні копалини та інші природні ресурси.

Що стосується України, то останніми роками техногенне навантаження на її територію значно збільшилося та деструктивно вплинуло на стан навколишнього середовища.

На нашу думку, сучасні еколого-економічні загрози та небезпеки в Україні характеризуються багаторівневістю та надзвичайною складністю свого характеру. Їх прояв в Україні може створювати напруженість та небезпечні ситуації як по відношенню до окремих особистостей, суб'єктів господарювання, так і на регіональному рівні, що, в свою чергу, є перешкодою на шляху сталого розвитку України і підвищує вірогідність розвитку еколого-економічних конфліктів, у тому числі з використанням насильства.

Таким чином, у результаті аналізу специфіки взаємозв'язків між безпекою та станом довкілля встановлено, що усі загрози та небезпеки можна умовно поділити на три основні групи: економічні, екологічні та еколого-економічні.

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що Україна є невід'ємною частиною світової соціально-економічної системи, діяльність якої базується на необмеженому використанні природних ресурсів у господарському обігу, що призводить до забруднення довкілля та виснаження природно-ресурсного потенціалу країни, сприяє поглибленню екологічної кризи, появі перед Україною глобальних еколого-економічних небезпек. Сучасну екологічну ситуацію в Україні визнано кризовою.

Не дивлячись на те, що повністю уникнути прояву еколого-економічних загроз неможливо, грамотно розроблена стратегія протидії може мінімізувати вірогідність їх перетворення у еколого-економічну небезпеку. Така стратегія повинна бути спрямована на «перемогу без боротьби», а не у результаті ліквідації наслідків прояву еколого-економічних небезпек.

Необхідно відзначити, що нерідко саме неординарні підходи до вирішення еколого-економічних проблем ведуть до перемоги найкоротшим шляхом. Бездумне копіювання досвіду інших країн призводить, у кращому випадку, до посередніх результатів. Лише ухвалення нестандартних рішень дозволить Україні ефективно протидіяти еколого-економічним загрозам та небезпекам у ринкових умовах господарювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бохан А.В. Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації [Електронний ресурс] / А. В. Бохан // Ефективна економіка. – 2009. – №3. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=42>

2. Грищенко, В. Ф. Аналіз впливу використання експортно-імпортного потенціалу на еколого-економічну безпеку регіону / В.Ф.Грищенко, О.Ю.Древаль, І.В.Грищенко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 4. – С.142–148.
3. Грищенко, В. Ф. Екологічний фактор у регулюванні міжнародних економічних відносин / В.Ф.Грищенко // Вісник сумського державного університету. Серія Економіка. – 2005. – №10(82). – С.102–110.
4. Грищенко, В. Ф. Організаційно-економічні основи управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог екологічної безпеки / В.Ф.Грищенко, О.Ю.Древаль, І.В.Грищенко // Актуальні проблеми економіки. – Київ, 2012. – №7(133). – С. 132–143.
5. Грищенко, В. Ф. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні експортно-імпортними операціями / В.Ф. Грищенко, І.В. Грищенко // Сучасний менеджмент і економічний розвиток [Текст] : реферативний збірник матеріалів постійно діючої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1 вересня 2001 р. - 29 лютого 2012 р. / Відп. за вип. О.М. Теліженко. — Суми : СумДУ, 2012. — С. 7.
6. Грищенко, В. Ф. Учет влияния экологического фактора на объемы внешнеторговых операций [Текст] / В.Ф. Грищенко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. — 2008. — №2, Т.1. — С. 111-121. Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/1168/1/E6DA34A5d01.pdf>
7. Грищенко, В. Ф. Экологизация международных отношений в условиях глобализации / В. Ф. Грищенко // Вестник Сумского государственного университета. – 2005. – №2(74). – С. 36–43.
8. Грищенко, В. Ф. Экологизация международных отношений как фактор формирования экономического потенциала территории. // Вестник Сумского государственного университета. – 2004. – №9(68). – С.170–174.
9. Грищенко, І. В. Анализ зависимости валового регионального продукта от степени использования экспортно-импортного потенциала с позиции обеспечения эколого-экономической безопасности региона / І.В.Грищенко // Молодой учёный, № 6, 2013, с. 299-303
10. Грищенко, І. В. Еколого-економічні загрози та небезпеки в Україні: проблеми ідентифікації та протидії / І. В. Грищенко // Економіка та держава. – 2012. – №3. – С. 47–51.
11. Грищенко, І. В. Науково-методичний підхід до оптимізації обсягів зовнішньої торгівлі в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону / І.В.Грищенко // Інвестиції: практика та досвід, №6, 2013, с.70–76.
12. Грищенко, І. В. Оптимізація обсягів зовнішньої торгівлі в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону / І.В.Грищенко // Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті проф. Балацького О.Ф. «Економічні проблеми сталого розвитку», 24 - 26 квітня 2013 р., м. Суми. – Суми: СумДУ, 2013. – Т.2 – С. 47–49.
13. Грищенко, І. В. Організаційно-економічні основи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки [Текст] : автореферат... канд. екон. наук, спец.: 08.00.06 - економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / І. В. Грищенко. — Суми : СумДУ, 2014. — 20 с.
14. Грищенко, І. В. Управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог екологічної безпеки як фактор гарантування сталого розвитку / І.В.Грищенко // Інвестиції практика та досвід. - 2012. -№1. - С. 71-74.
15. Дорогунцов С. Державне регулювання техногенно-екологічної безпеки в регіонах України / С. Дорогунцов, А. Федорищева // Економіка України. – 2002. – №4. – С. 70–77.

16. Дубель В. М. Теоретичні основи проблеми еколого-економічної безпеки / В. М. Дубель // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. – 2010. – Часть 1. – С. 223–226.
17. Іванова, Т. В. Державне управління еколого-економічною безпекою як умова сталого розвитку України [Текст] : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, спец.: 25.00.02 – механізми державного управління / Т. В. Іванова. – Київ: Академія муніципального управління, 2011. – 35 с.
18. Іванова, Т. В. Екологічна безпека як складова системи державного регулювання природокористування [Текст] / Т. В. Іванова // Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 1. — С. 104–107.
19. Климик Г.В. Стратегія експортно-імпортного потенціалу України [Електронний ресурс] / Г.В.Климик, Л.С.Войцешко // II Международная научно-практическая конференция «Качество экономического развития: глобальные и локальные аспекты» (27-28 августа 2009 г.). – Режим доступа: http://www.confcontact.com/2009kach/klimil_voj.php
20. Ладюк О. Екологічна безпека в контексті забезпечення національної безпеки України / О. Ладюк, Ю. Вашай // Наука молода. – 2008. – №9. – С. 137–143.
21. Малиш Н.А. Екологічна політика: конфліктність, стратегія, тактика [Електронний ресурс] / Н.А. Малиш // Державне управління: теорія і практика. – 2009. – №2 (10). – С. 1 – 9. Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2009_2/doc_pdf/Malysh.pdf
22. Сабадаш В. В. Енергетично-ресурсна безпека України: загрози виникнення еколого-економічних конфліктів / В. В. Сабадаш // Вісник СумДУ. – 2009. – №2. – С. 70–77.
23. Сабадаш В. В. Соціально-економічні виміри екологічного конфлікту / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2006. – №2. – С. 190–201.
24. Светуньков С.Г. Комплекснозначный анализ и моделирование неравномерности социально-экономического развития регионов России / С. Г. Светуньков, А. В. Заграновская, И. С. Светуньков. – СПб., 2012. – 129 с. – Режим доступа: <http://sergey.svetunkov.ru/economics/complex/files/MD2012.pdf>
25. Сталый розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем: [навчальний посібник] / Н.В. Караєва, Р.В. Корпан, Т.А.Коцко, І.В. Недін, Є.В. Хлобистов, І.П. Частоколенко [за заг. ред. І.В. Недіна]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 384 с.
26. Тендюк А. О. Фінансово-економічний інструментарій забезпечення екологічної безпеки в регіоні [Електронний ресурс] / А. О. Тендюк // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2008. – Випуск 5 (17). – Ч. 4. – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_4/zbirnuk_RE_4_108.pdf
27. Федулова, І. В. Експортно-імпортний потенціал агропромислового комплексу України / І. В. Федулова // Очікування та виклики для продовольчого сектора з точки зору розширення ЄС. - Варшава, 2011. - С. 68-84. – Режим доступа: <http://enuftir.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10790/1/Export%20and%20import.pdf>
28. Харченко Ю.А. Протидія еколого-економічним загрозам і небезпекам в Україні / Ю.А.Харченко І.В.Грищенко // Матеріали Міжнародної наукової конференції молодих вчених «Економіко-екологічні проблеми сучасності у дослідженнях молодих науковців»; Одеський державний екологічний університет. – Одеса: ТЕС, 2015. – С. 146–148.

29. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: Монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К.: Кондор, 2007. – 480 с. Цимбалюк Л. І. Міжнародні та внутрішньополітичні аспекти екологічної безпеки України як складник національної безпеки держави / Л. І. Цимбалюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – №6. – С. 29–36.
30. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека трансформаційної економіки [Текст] / Є. В. Хлобистов; РВПС України НАН України [відп. ред. Дорогунцов С. І.]. – К.: Агентство «Чорнобильінтерінформ», 2004. – 336 с.
31. Хлобистов Є. В. Проблеми забезпечення екологічної безпеки в умовах трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: спец. 08.08.01 економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Є. В. Хлобистов. – К.: РВПС України НАН України. – 2005. – 34 с.
32. Хлобистов Є. В. Суспільні конфлікти у сфері екологічної (природно-техногенної) безпеки / Є. В. Хлобистов, Л. В. Жарова [Текст] // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №1. – С. 16 – 23.
33. Beachler G. Environmental Degradation in the South as a Cause of Armed Conflict / G. Beachler // Environmental Change and Security: A European Perspective [edited by A. Carius, K. Lietzmann]. – Berlin.: Springer, 1999. – P. 107-129.
34. Homer-Dixon T. Environment, Scarcity and violence / T. Homer-Dixon. Princeton: Princeton University Press, 1999. – 253 p. ISBN 0-691-02794-3.
35. Maltais A. Integrating Perspectives in Environmental Security / A. Maltais, K. Dow, A. Persson [Electronic resource]. – Stockholm: SEI, 2003. –Режим доступу: <http://www.sei.se>

Матеріали надійшли 24 лютого 2015 р.